

Vincent van Elburg

Eigenzinnig rebel en onbegrepen nationalist

De historische ambivalentie van Karl Lamprecht (1856-1915)

Nadat in 2006 al op feestelijke wijze het 150-jarige geboortejubileum van de Duitse historicus Karl Lamprecht gevierd werd, is het volgens Vincent van Elburg hoogste tijd voor een evenwichtige herwaardering van deze controversiële, markante persoonlijkheid.

Inleiding

Als innovatief historicus wist Karl Lamprecht (1856-1915) zowel tijdens als na zijn leven de gemoederen flink bezig te houden. Lamprechts gedurfde historiografische stellingnames zorgden niet enkel voor opschudding in de academische wereld, maar belemmerden ook in ernstige mate de appreciatie van zijn historische arbeid. Tot diep in de twintigste eeuw zou de Leipziger academicus daarom als *Randfigur* bekend staan – een reputatie die versterkt werd door Lamprechts omstreden Duits-nationalistische inslag. Voor wie echter verder durft te kijken dan deze tijdsgebonden moraliteit, zal Lamprecht wel degelijk als fascinerende historische persoonlijkheid naar voren treden. Onder meer vanwege een onvermoeibare toewijding op methodologisch gebied is Lamprecht met recht meer dan een geïsoleerd theoreticus te noemen. Bij een analyse van Lamprechts werk is het dan ook van fundamenteel belang het veroordelende kader los te laten – een kader dat de markante historicus tijdens zijn leven zeer actief bestreden heeft.

Het Rankeaanse erfgoed

Een vreemde eend in de bijt. Zo zou je op het eerste gezicht de historiografische positie van Karl Lamprecht in het Duitse academische landschap van de negentiende eeuw goed kunnen karakteriseren. Als fel tegenstander

van de politiek georiënteerde school rond het gedachtegoed van historicus Leopold von Ranke (1795-1886) bepleitte Lamprecht een fundamentele omslag in het historisch denken: niet de geschiedenis der staten en politiek diende op de voorgrond te staan, maar het culturele, sociaal-economische, dan wel psychologische element. Deze opvatting liet Lamprecht in meerdere van zijn werken centraal staan, waaronder zijn magnum opus *Deutsche Geschichte*, dat van 1891 tot 1909 in twaalf banden verscheen.

Wat de methodologie van Lamprecht zo revolutionair maakte, was niet enkel de prominente rol voor cultuurhistorische factoren. In een groot gedeelte van de literatuur wordt uitsluitend dit elementesignaleerd, waarmee een hardnekkige misvatting geboren is. Het was immers niet zozeer een vernieuwende historiografische accentuering die Lamprecht introduceerde, maar vooral een achterliggende geschiedsfilosofie die Rankes methode systematisch afwees om complexe maatschappelijke verschijnselen te duiden. In dit verband was er sprake van enige ontwikkeling tussen Lamprecht op jonge en oudere leeftijd. De jonge Lamprecht was, na meerdere studies in Göttingen, Leipzig en München, in 1878 gepromoveerd op een middeleeuws economisch thema. In dit kader ging er een stimulerende werking uit van promotor en econoom Wilhelm Roscher (1817-1894), actief pleitbezorger van een nauwere band tussen geschiedschrijving en economie. Ook in de jaren hierna zou Lamprecht voornamelijk op niet-Rankeans terrein pionierswerk leveren. Zo maakte de jonge academicus in 1885-1886 furore met de rijke middeleeuwse studie *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter*, die zich kenmerkte door nauwgezet onderzoek naar economisch-sociale factoren. Het was echter vooral tijdens zijn aanstelling aan de universiteit van Leipzig (1891) waar Lamprecht, na eerdere professoraten in Bonn (1885) en Marburg (1890), vorm zou geven aan zijn baanbrekende historische methode.

In Leipzig nam Lamprecht een voortrekkersrol op zich in een debat dat niets minder dan de ware essentie van geschiedschrijving in twijfel trok. Rankes primaat der descriptieve, staatkundige geschiedenis, niet in de laatste plaats geworteld in de conservatief-politieke constellatie van Pruisen voor 1848, diende volgens Lamprecht plaats te maken voor een cultuurhistorische vorm van 'wordingsgeschiedenis', waartoe hij op latere leeftijd ook de psychologie rekende. Rankes wens om het samenspel tussen staten te tonen '*wie es eigentlich gewesen*' werd hier als oppervlakkige werkwijze geconcipieerd die niet tot de 'ware' krachten van historische ontwikkeling kon doordringen. Volgens Lamprecht waren het dan ook

niet zozeer individuele politieke actoren die historische ontwikkeling aanzwengelden, maar economische structuren en het sociaal-psychologisch, cultureel collectief. Het volk zou als historisch organisme functioneren dat het gezamenlijke bewustzijn der natie stimuleerde. In zijn latere jaren zag Lamprecht, onder meer beïnvloed door psycholoog Wilhelm Wundt, geschiedenis zelfs volkomen als 'toegepaste' psychologie, waarin enkel het geestelijke leven op collectieve schaal heerste. Deze visie vormde een evidente veroordeling van het Rankeans individualisme: de nadruk op 'grote' politieke persoonlijkheden zoals uitgedragen door historicus Heinrich von Treitschke (1834-1896).¹

Het was nogmaals niet zozeer de historiografische accentuering die Lamprechts arbeid van een uniek karakter voorzag. De (neo-)Rankeaanse school, waarvan Heinrich von Sybel (1817-1895) en Treitschke treffende exponenten waren, kende immer reeds opvallende, minder politiek georiënteerde tegenpolen in de marxistische geschiedschrijving, 'New Historians' in de Verenigde Staten en vernieuwende historici als Henri Pirenne (1862-1935) en Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897). De *pointe* van Lamprecht als theoreticus zat hem dan ook vooral in diens vaste overtuiging dat geschiedschrijving een wetenschap van causale ontwikkeling en beïnvloeding was, die – om maatschappelijke fenomenen te kunnen duiden – aansluiting bij de methoden van de natuurwetenschappen diende te vinden. Enkel niet-singuliere, op natuurwetenschappelijke leest geschoeide, algemene geschiedbeoefening kon daarom het predikaat 'wetenschappelijk' dragen.²

Ten grondslag aan deze overtuiging lag het spanningsveld tussen enerzijds algemene, wetmatige natuurwetenschap en anderzijds *geistes- of kulturwissenschaften*, die het bijzondere pogen te begrijpen. In tegenstelling tot Duitse filosofen als Dilthey, Windelband en Rickert wenste Lamprecht dit spanningsveld niet te aanvaarden, maar om te smeden tot

- 1 Zie Karl Lamprecht, *Zwei Streitschriften den Herren H. Oncken, H. Delbrück, M. Lenz zugeeignet von K. Lamprecht* (Berlijn 1897) 50-52 en 76; Karl Lamprecht, *Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft* (Berlijn 1896) 4-9 en 19-21; Karl Lamprecht, *Die historische Methode des Herrn von Below. Eine Kritik von Karl Lamprecht* (Berlijn 1899) 34-35; Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte. Erster Band*. (2de druk; Berlijn 1894) 6 e.v.; Karl Lamprecht, *Die Kulturhistorische Methode* (Berlijn 1900) 26-28. Vgl. Louise Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung zwischen Wissenschaft und Politik* (Göttingen 1984) 76-80.
- 2 Lamprecht, *Zwei Streitschriften*, 35-38; Lamprecht, *Die Kulturhistorische Methode*, 7-14.

een synthese van beide methodologieën.³ Vanuit een sterk vertrouwen in historische causaliteit stelde de historicus zich tot doel algemene wetten voor historische ontwikkeling te ontdekken, waarmee hij een nieuwe fase in het causaliteitsdebat aanzwengelde sinds het werk van Comte (1798-1857) en Durkheim (1858-1917). De Duitse geschiedenis, zo benadrukte Lamprecht in zijn *Geschichte*, was immers geen samenraapsel van geïsoleerde historische fenomenen, maar een rijk samenspel van algemene wetmatigheden. Het was dan ook met name dit vergaande geloof in 'natuurwetenschappelijke' causaliteit dat Lamprecht op felle kritiek vanuit de academische wereld kwam te staan. Zijn 'herijking' van traditionele geschiedwetenschap vormde immers een frontale aanval op het Rankeaanse gedachtegoed en kende enkel precedent in het speculatief positivisme van historici als Karl Marx (1818-1883) en Henry Thomas Buckle (1821-1862).⁴

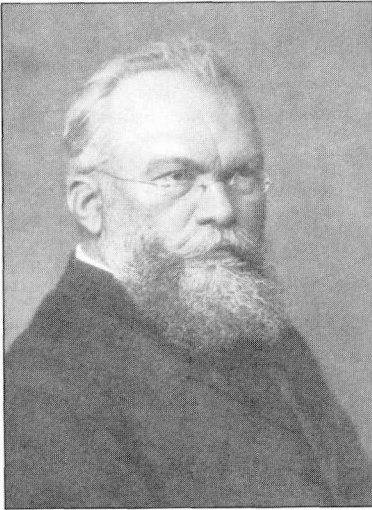
Isolatie en Methodenstreit

Met zijn controversiële geschiedbeoefening riep Lamprecht een nationaal historiografisch debat in het leven, dat van circa 1895 tot 1899 als *Methodenstreit* zou woeden. In dit debat wist de historicus zich, als pleitbezorger van een nieuwe 'cultuurgeschiedenis', in toenemende mate geïsoleerd tegenover de aanhangers van het politieke Rankeaanse gedachtegoed. Het waren met name historici als Georg von Below, Max Lenz, Hans Delbrück, Hermann Oncken en Felix Rachfahl die handig gebruik maakten van onnauwkeurigheden en vluchtig brongebruik in de *Deutsche Geschichte*, waarmee zij Lamprechts reputatie onherstelbaar beschadigden.⁵ Enerzijds legde deze kritiek, veelal uitgeoefend in gerenommeerde historische tijdschriften, op hardhandige wijze de zwakte van Lamprechts arbeid bloot: door een gebrek aan revisie had de historicus meerdere feitelijke inconsistenties over het hoofd gezien, die de geloofwaardigheid van zijn werk niet ten goede

3 Heinrich Rickert, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft. Ein Vortrag* (Freiburg 1899) 37-52; Wilhelm Windelband, *Geschichte und Naturwissenschaft* (Straatsburg 1904) 12-23.

4 Vgl. Frits Boterman, *Moderne geschiedenis van Duitsland 1800-1990* (Amsterdam 1996) 66-67.

5 Karl Lamprecht, 'Vorwort zur Deutschen Geschichte' in: Hans Schleier ed., *Alternative zu Ranke. Schriften zur Geschichtstheorie* (Leipzig 1988) 125-131, aldaar 125; Roger Chickering, 'Ein schwieriges Heldenleben. Bekenntnisse eines Biographen' in: Gerald Diesener ed., *Karl Lamprecht weiterdenken. Universal- und Kulturgeschichte heute* (Leipzig 1993) 207-222, aldaar 211.

Karl Lamprecht.

Bron afbeelding: Roger Chickering, *Karl Lamprecht. A German academic life (1856-1915)* (New Jersey 1993) 8.

kwamen. Desalniettemin vormde de persoonlijke bekritiserende receptie van de *Geschichte*. Lamprecht werd als historicus immers niet zozeer door onbekwaamheid of onnauwkeurigheid gekenmerkt, als wel door een koortsachtig verlangen nieuwe geschiedschrijving te beoefenen. Zijn productieve geestdrift fabriceerde enerzijds enige *Detailfehler*, die Lamprechts werk in algemene zin echter geenszins compromitteerden.

Het was dan ook niet zonder reden dat Lamprecht zich in meerdere publicaties in de jaren negentig beklaagde over de geringe methodologische aandacht voor zijn werk. Zo karakteriseerde hij de overwegend detaillistische kritiek als onnauwkeurige, rancuneuze en vulgaire '*Schlag ins Wasser*'.⁶ Tevens meende hij meerdere *Detailfehler* te kunnen herleiden op drukfouten. Evenwel vormde ook Lamprechts positivistische methode een dankbaar doelwit voor kritiek. Zo verwierpen historici als Rachfahl en Below Lamprechts cultuurgeschiedenis als 'ahistorisch', aangezien deze onbewijsbare invloeden veronderstelde. Bovendien zou Lamprecht de rol van sterke historische persoonlijkheden verkwansen, zoals ook Treitschke zijn collega verweten had. Lamprechts methode, zo stelde ook traditioneel historicus Friedrich Meinecke (1862-1954), zou kortom een evident gebrek aan toepasbaarheid, geloofwaardigheid en harmonie vertonen en zich – in een queeste naar universele causaliteit – ten onrechte op natuurwetenschappen richten.⁷

De toepasbaarheid van Lamprechts methodologie was enerzijds inderdaad problematisch te noemen. In zijn rusteloze zoektocht naar historische

6 Lamprecht, *Alte und neue Richtungen*, III; Lamprecht, *Zwei Streitschriften*, 3-49 en 76-77; Chickering, 'Ein schwieriges Heldenleben', 212.

7 Vgl. P.G.C. Dassen en A.J.J. Nijhuis ed., *Gegijzeld door het verleden: controverses in Duitsland van de Historikerstreit tot het Sloterdijk-debat* (Amsterdam 2001) 9-10; Lamprecht, *Alte und neue Richtungen*, III, 1-2 en 18-22; Lamprecht, *Die historische Methode*, 2-6 en 37-38.

causaliteit veronderstelde de historicus weliswaar collectieve, psychologische wetmatigheden, maar erkende tegelijkertijd dat deze grotendeels onontdekt waren. Wel kwam Lamprecht tot een indeling van de wereldgeschiedenis in tijdperken van geestelijke ontwikkeling, die hij onder noemers als symbolisme en individualisme voegde. Binnen deze tijdvakken wist hij echter slechts enkele 'sociaalpsychische' factoren als taal, economie, kunst, zeden en recht als historische wetmatigheid te benoemen, zonder daarbij tot een diepgaande afweging of bewijsvoering te komen.⁸ Een methodologische zwakte van Lamprechts geschiedbeoefening vormde dan ook de experimentele benadering van velden als antropologie en kunstgeschiedenis, die vaak hoogstens aanwijzingen boden voor maatschappelijke regelmaat. Het was daarom niet zonder reden dat Lamprechts 'cultuurtijdperken' hevig stoelden op speculatie en een geringe hoeveelheid bronmateriaal. Anderzijds was Lamprecht zich echter terdege bewust van methodologische hiaten. Zo benadrukte hij frequent het prille karakter van zijn cultuurhistorische methode, die veel nader onderzoek zou vereisen.

Uiteindelijk was het echter niet zozeer methodologische, maar de detailistische kritiek die in de *Methodenstreit* centraal stond. Het methodologische debat, dat Lamprecht in ontelbare publicaties en persoonlijke reacties niet schuwde, kwam slechts in zekere mate op gang. Met name vanaf 1899 vond Lamprechts strijd tegen individuele *Personengeschichte* nog maar weinig respons, ook omdat neo-Rankeaanse critici uitgekeken raakten op de mis-siedrang van hun rusteloze collega. Typerend hiervoor was een uitspraak van Meinecke, die in 1899 als redacteur van het *Historische Zeitschrift* verzuchtte dat men Lamprecht, als immer pratende 'hydra', het beste met rust kon laten.⁹ Lamprecht slaagde er – als geïsoleerd theoreticus – tijdens zijn leven dan ook niet in om veel aanhang voor zijn cultuurhistorische methode te winnen,

8 Vgl. Lamprecht, *Die Kulturhistorische Methode*, 27-45; Karl Lamprecht, 'Der allgemeine Verlauf der deutschen Geschichte, psychologisch betrachtet' in: idem, *Moderne Geschichtswissenschaft. Fünf Vorträge* (Freiburg im Breisgau 1905) 22-50, aldaar 23-50; Karl Lamprecht, 'Der Übergang zum seelischen Charakter der deutschen Gegenwart; allgemeine Mechanik seelischer Übergangszeiten' in: idem, *Moderne Geschichtswissenschaft. Fünf Vorträge* (Freiburg im Breisgau 1905) 51-76, aldaar 51-55 en 71-72; Karl Lamprecht, 'Zur Psychologie der Kulturzeitalter überhaupt' in: idem, *Moderne Geschichtswissenschaft. Fünf Vorträge* (Freiburg im Breisgau 1905) 77-102, aldaar 77-97; Karl Lamprecht, 'Universalgeschichtliche Probleme' in: idem, *Moderne Geschichtswissenschaft. Fünf Vorträge* (Freiburg im Breisgau 1905) 103-130, aldaar 103-115.

9 Roger Chickering, *Karl Lamprecht. A German academic life (1856-1915)* (New Jersey 1993) 244-245 en 334.

laat staan om een historische school tot stand te brengen. Wetenschappers die Lamprechts beginselen in zekere zin ondersteunden, zoals Pirenne en Wundt, vormden dan ook eerder uitzondering dan regel.¹⁰

Het zou uiteindelijk tot de tweede helft van de twintigste eeuw duren, voordat er een geleidelijke herwaardering van Lamprechts werk op gang zou komen. De status van *Randfigur* bleek een hardnekkig postulaat dat de appreciatie van Lamprecht en zijn historische arbeid lang zou achtervolgen.¹¹ Desondanks vormt Lamprechts methode – een synthese van geschiedenis, exacte wetenschap en psychologie – één van de meest ambitieuze en boeiende ondernemingen in de historiografie. Ondanks de praktische bezwaren waar Lamprecht op stuitte, door hemzelf voornamelijk als ‘aanloopproblemen’ gekarakteriseerd, droeg de historicus zijn baanbrekende methodologie op hartstochtelijke wijze uit, zelfs toen de *Methodenstreit* haar hoogtepunt reeds lang gepasseerd was. De strijd tussen *Staatengeschichte* en *Kulturgeschichte*, zoals Lamprecht de *Methodenstreit* omschreef, zou immers naar zijn mening nog lang woeden, totdat historici zouden inzien dat ‘*der Staat ein Unterbegriff der Kultur ist*’.¹² Volgens de oudere Lamprecht was het dan ook een kwestie van tijd voordat de oude helden-georiënteerde, *individualpsychische* geschiedschrijving afgelost zou worden door een nieuwe, sociaal-psychologische geschiedwetenschap. Dit hoopvolle pleidooi voor een revolutionaire omslag in het historisch denken ademde kortom, ondanks hevige bekritiserende, een onaflatende overtuiging en ambitie.¹³

Nationalisme

Een tweede factor die Lamprechts historische receptie in sterke mate gekleurd heeft, vormt zijn nationale referentiekader. Evenals de cultuurhistorische methode heeft ook deze component Lamprechts reputatie danig beïnvloed,

10 Vgl. Gerald Diesener, ‘Karl Lamprecht und die Leipziger Universität’ in: idem ed., *Karl Lamprecht weiterdenken. Universal- und Kulturgeschichte heute* (Leipzig 1993) 17-30, aldaar 21-24; Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung*, 47 en 322-324.

11 Vgl. Chickering, *Karl Lamprecht. A German academic life*, xii.

12 Karl Lamprecht, ‘Die Entwicklung der deutschen Geschichtswissenschaft vornehmlich seit Herder’ in: Hans Schleier ed., *Alternative zu Ranke. Schriften zur Geschichtstheorie* (Leipzig 1988) 307-332, aldaar 331-332.

13 Karl Lamprecht, ‘Geschichtliche Entwicklung und gegenwärtiger Charakter der Geschichtswissenschaft’ in: idem, *Moderne Geschichtswissenschaft. Fünf Vorträge* (Freiburg im Breisgau 1905) 1-21, aldaar 1.

zij het toch ook vooral na zijn leven. Lamprecht werd als historicus namelijk gekenmerkt door een onmiskenbare Duits-nationalistische inslag. Zo toonde hij zich als *Herzensmonarchist* aanhanger van de Duitse *Weltpolitik* en een krachtige culturele expansie vanuit het Rijk naar het buitenland. Ook rond het begin van de Eerste Wereldoorlog wist Lamprecht zich gesterkt door een duidelijke trots op zijn Duitse nationaliteit, die eerder ook in de *Deutsche Geschichte* expliciet naar voren was gekomen. Zo verdedigde de historicus de Duitse expansie tot *Weltmacht* en behoorde in 1914 tot de ondertekenaars van een academische verklaring die de legitimiteit van Duitse oorlogshandelingen onderschreef.

De reikwijdte van Lamprechts nationalisme vormde in de twintigste eeuw aanleiding voor een historiografisch debat. Enerzijds hebben historici als Hans-Josef Steinberg (1935-2003) en Hans-Ulrich Wehler (1931-), evenals DDR-historicus Jürgen Kuczynski (1904-1997) gewezen op Lamprechts expansionistische gedachtegoed, dat goed zou aansluiten bij de imperialistische tijdsgeschiedenis van de Wilhelminische *Weltpolitik*.¹⁴ Deze visie wordt inderdaad door meerdere nationalistische activiteiten van de historicus gesteund, niet in het minst zijn lidmaatschap van de controversiële *Alldeutsche Verband*. Lamprecht werd begin jaren negentig lid van deze vereniging, die als vertegenwoordiger van extreem Duits nationalisme te boek stond. De organisatie, aanvankelijk ontstaan als vereniging voor Duitse koloniale belangen, viel op door krachtig, agressief taalgebruik en een radicaal-nationalistisch en expansief programma, waarin vlootbouw en raciale theorieën gepromoveerd werden. De *Verband* kenmerkte zich daarnaast door een uiterst onverdraagzame houding tegenover zowel buurlanden als etnische minderheden in het eigen Rijk. Ze opereerde voornamelijk als buitenparlementaire pressiegroep, die zich in haar radicaliteit op militair, emotioneel en etnisch gebied wist te onderscheiden van andere imperialistische organisaties zoals de *Kolonialverein* en *Flottenverein*.¹⁵

Lamprechts lidmaatschap van de *Verband* stond in Leipzig niet op zichzelf. Het was in deze stad waar de *Verband*, op Berlijn na, de meeste leden had. Meerdere bevriende collega's van Lamprecht waren zelfs oprichtingslid van de vereniging, waaronder geograaf Friedrich Ratzel en Ernst Hasse,

14 Vgl. Hans-Thomas Krause, 'Karl Lamprecht und der Alldeutsche Verband' in: Gerald Diesener ed., *Karl Lamprecht weiterdenken. Universal- und Kulturgeschichte heute* (Leipzig 1993) 182-206, aldaar 182-183; Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung*, 268-269.

15 Zie Roger Chickering, *We men who feel most German. A cultural study of the Pan-German League, 1886-1914* (Londen 1984) ix-16, 49-81, 124-130 en 185-188.

professor in de statistiek en sinds 1893 voorzitter van de *Verband*. Ook Lamprecht speelde een actieve rol binnen de organisatie. Zo verkondigde hij op meerdere bijeenkomsten nationale geestdrift en ondersteunde als *Flottenprofessor* de Duitse maritieme ontplooiing. Tevens onderstreepte de academicus het belang van Duitse etniciteit en cultuur in de Europese geschiedenis, waarbij hij de term *Auslandsdeutschtum* niet schuwde.¹⁶ Ook Lamprechts *Deutsche Geschichte*, in de academische wereld nog hevig bekritiseerd, werd in de *Verband* overwegend positief ontvangen. Lamprecht wenste met zijn *magnum opus* het Duitse nationale bewustzijn te stimuleren, evenals een krachtige, expansionistische Duitse cultuurpolitiek. Het was dan ook niet zonder reden dat voorzitter Hasse zich zeer geïnspireerd wist door het nationale pionierswerk van zijn collega. Het verenigingsblad van de *Verband*, de *Alldeutsche Blätter*, loofde Lamprechts hoofdwerk daarnaast als een ‘*Quo vadis für unser deutsches Volk*’.¹⁷

Historisch revisionisme

Gezien deze appreciatie baart het geen opzien dat Lamprecht in meerdere studies in de twintigste eeuw als wild voorvechter van imperialistisch gedachtegoed is voorgesteld. Niettemin hebben enkele historici met wisselend succes gepoogd het beeld van Lamprecht als imperialist te ontkrachten, waarbij met name het werk van biograaf Roger Chickering van belang is. Fundamenteel is dat Lamprecht zich weliswaar enerzijds overtuigd nationalist toonde, maar tegelijkertijd inhoudelijke verschillen met de ideologie van de *Verband* vertoonde. Zo meed de theoreticus doelbewust het grove idioom van de organisatie, door afstand te nemen van agressief-militair en xenofob radicalisme. Ook in andere opzichten behoorde Lamprecht zeker niet tot de *hardliners* van de *Verband*. Zo distantieerde hij zich van de openlijke kritiek die de vereniging vanaf 1903 op de rijksregering uitoefende, in een poging deze tot een radicaler buitenlands beleid te bewegen.¹⁸ Daarnaast was het bij Lamprecht toch in eerste instantie cultuurnationalisme, in scherp contrast met militair annexionisme, dat centraal stond in zijn perceptie van het bui-

16 Ibidem, 145-146; Krause, ‘Karl Lamprecht und der Alldeutsche Verband,’ 183-185 en 193-199.

17 Ibidem, 185-190 en 195-196; Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte. Zur jüngsten deutschen Vergangenheit. Zweiter Band. Innere Politik - Äussere Politik* (Breisgau 1904) 586, 591, 607 en 737.

18 Chickering, *We men who feel most German*, 2 en 65-66; Krause, ‘Karl Lamprecht und der Alldeutsche Verband,’ 189-197.

tenland. Vanwege deze opvatting werd Lamprecht bekritiseerd door Hasse, die meende dat Lamprecht de rol van cultuur schromelijk overschatte. Ook Lamprechts contacten met vredesactivisten als Alfred Fried en Bertha von Suttner bleken in dit kader geenszins een uiting van agressief nationalisme. In tegendeel zelfs, deze activiteiten lijken – evenals Lamprechts bijdragen aan het pacifistische tijdschrift *Friedenswarte* – een wat meer evenwichtige visie op zijn nationalistische gedachtegoed te ondersteunen.¹⁹

Desalniettemin mogen Lamprechts nationale denkbeelden niet gebagatelliseerd worden. Zo heeft biograaf Roger Chickering Lamprecht ook wel voorgesteld als sympathisant van de vredesbeweging, die slechts in een losse, academische relatie tot de *Alldeutsche Verband* stond.²⁰ Deze visie mag met recht onevenwichtig genoemd worden, gezien het manifeste Duitse nationalisme in ontelbare publicaties en redevoeringen van de historicus. Lamprechts verdediging van Duitse vlootbouw, alsmede Duitse gevechtshandelingen in de Eerste Wereldoorlog, kan in dit licht onmogelijk geminimaliseerd worden. Duidelijk is dan ook vooral dat Lamprecht geen pacifist, maar ook zeker geen wild imperialist was. Zijn nationale perspectief en pleidooi voor zelfbewuste buitenlandse politiek konden binnen de *Verband* op steun rekenen, maar zijn terughoudendheid tegenover oppositioneel, annexionistisch gedachtegoed kon dat zeker niet.²¹ Daarmee vertoonde de Leipziger historicus een ambivalentie die, vanuit hedendaags perspectief, slechts door evenwichtige analyse te duiden valt.

Het zou dan ook een grove misvatting zijn Lamprechts nationalisme uitsluitend in het kader van imperialistische *Weltpolitik* te plaatsen. Afgezien van bovengenoemde nuances, blijkt ook Lamprechts methodologie hier van groot belang. Binnen de cultuurhistorische methode plaatste Lamprecht namelijk bij uitstek de cultuurnatie in het centrum van de Duitse geschiedenis. De Duitse natie werd in dit paradigma niet door machtspolitieke kwesties à la Treitschke, maar door 'sociaalpsychologische', apolitieke factoren bepaald.²² Lamprechts nadruk op een brede Duitse cultuur onsteeg met name

19 Vgl. ibidem, 187-200; Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung*, 167-169 en 271-272.

20 Roger Chickering, *Imperial Germany and a world without war. The peace movement and German society, 1892-1914* (Princeton 1975) 137 e.v.; Chickering, *We men who feel most German*, 146.

21 Krause, 'Karl Lamprecht und der Alldeutsche Verband,' 182-202.

22 Vgl. Lamprecht, 'Der Übergang zum seelischen Charakter,' 60-61; Lamprecht, 'Geschichtliche Entwicklung,' 14; Lamprecht, 'Zur Psychologie der Kulturzeitalter überhaupt,' 87-88; Lamprecht, *Die Kulturhistorische Methode*, 26-28.

staatsgrenzen en tendeerde meer naar overeenkomsten in taal, etniciteit, kunst en cultuur. Dit accent vormde kortom wel degelijk onderdeel van een niet-staatkundige geschiedbeoefening, waarbinnen bijvoorbeeld Karel de Grote, ondanks politieke discrepanties, als 'Duitser' voorgesteld kon worden.²³ Dit 'historisch' nationalisme kan dan ook geenszins uitsluitend in het licht van een radicale of raciale hausse gezien worden.

Deze methodologische invloed is in veel historische studies naar Lamprecht onderbelicht gebleven. Sterker nog, Lamprechts nadruk op een brede Duitse nationale identiteit, door hemzelf als *Volksseele* gekarakteriseerd, is niet zelden politiek geïnterpreteerd.²⁴ Toen Lamprecht in de *Deutsche Geschichte* bijvoorbeeld het Nederlandse volk als onderdeel van een Duitse cultuur wist voor te stellen, wond met name de Leidse hoogleraar P.J. Blok (1855-1929) zich zeer op over deze 'incorporatie' van Hollands glorie.²⁵ Blok, overtuigd orangist en politiek georiënteerd historicus, beargumenteerde in een lijvig artikel dat Nederland in staatkundige zin geenszins aan de Duitse natie toebehoorde.²⁶ Waar Bloks onafhankelijkheidsbegrip echter hevig stoelde op politiek georiënteerde geschiedschrijving, werd Lamprechts nationalisme niet door Treitschkeaanse grandeur of politiek imperialisme bepaald. In tegendeel, de Leipziger historicus zag culturele, etnische en psychologische regelmatigheden als aanjager van de wereldgeschiedenis, waarmee hij het Rankeaanse primaat der staat juist bestreed.²⁷ Lamprecht kende inderdaad een paternalistisch-finalistische visie op Nederlandse geschiedenis, maar het zou kleingeestig zijn deze enkel onder Wilhelminisch imperialisme te scharen. Zijn nationalisme, sterk door ambivalentie en methodologie gekleurd, vereist geen eenzijdige verwerping of generalisatie, maar evenwichtige, niet-moralistische herwaardering.

23 Krause, 'Karl Lamprecht und der Alldeutsche Verband,' 187-188.

24 Vgl. Chickering, *Karl Lamprecht. A German academic life*, 135; Schorn-Schütte, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung*, 167; Lamprecht, 'Geschichtliche Entwicklung,' 14.

25 Lamprecht, *Deutsche Geschichte. Zur jüngsten deutschen Vergangenheit. Zweiter Band*, 473, 509 en 750; Karl Lamprecht, *Deutsche Geschichte. Der ganzen Reihe. Sechster Band* (Breisgau 1904) 15; 44-54, 74, 157-158 en 280. Vgl. P.B.M. Blaas, 'De prikkelbaarheid van een kleine natie met een groot verleden; Fruins en Bloks nationale geschiedschrijving,' *Theoretische geschiedenis* afl. 3 (1982) 271-303, aldaar 286 e.v.

26 P.J. Blok, 'Duitschland en Nederland,' *Onze eeuw* afl. 1 (1905) 418-437. Vgl. Blaas, 'De prikkelbaarheid van een kleine natie,' 286 e.v.

27 Vgl. Lamprecht, *Deutsche Geschichte. Erster Band*, XIX en 210-211.

Slot

Concluderend blijkt dat het beeld van Karl Lamprecht als historicus in sterke mate beïnvloed is door de historische ambivalenties die de eigenzinnige rebel zowel tijdens als na zijn leven wist op te roepen. Waar Lamprecht vanwege zijn gedurfde historiografische stellingnames enerzijds geïsoleerd kwam te staan binnen de Duitse academische wereld, beoefende de Leipziger historicus anderzijds met grote wilskracht een synthese tussen verscheidene takken van wetenschap, die in haar ambitie, vastberadenheid en revolutionair karakter ook hedentendage nog volop aandacht verdient. Lamprechts status van *Randfigur* en experimenteel, onnauwkeurig en geïsoleerd theoreticus gaat dan ook voorbij aan de inhoudelijke waarde van zijn werk, dat zowel in kwantiteit als kwalitatieve aspiratie weet te boeien. Het veroordelende kader, waarbinnen de Leipziger historicus zich niet in de laatste plaats door zijn 'verloren' *Methodenstreit* en controversieel Duits nationalisme geplaatst wist, lijkt daarmee zijn langste tijd gehad te hebben. In tegendeel zelfs, de feestelijke viering van Lamprechts 150-jarige geboortejubileum in zijn geboorteplaats Jessen in 2006 lijkt tekenend voor een geleidelijke herwaardering die de historicus in de twintigste eeuw ondergaan heeft. Zelfs Lamprechts nationalisme kan weinig aan deze ontwikkeling veranderen, gezien het revisionisme van zijn radicaliteit. Het is dan ook enkel door besef en niet door generalisatie van Lamprechts ambivalentie dat de herwaardering van deze revolutionaire, markante Duitse historicus zich verder ontwikkelingen kan.